

РЕЗЮМЕ ЗА ЗВАТЕЛНИТЕ ФОРМИ НА ЛИЧНИТЕ СОБСТВЕНИ ИМЕНА
/Върху материал от книжно-разговорна реч/

За запознатите с проблематиката на българските звателни личноименни форми избраното заглавие няма да прозвучи предизвикателно. Известно е, че още в края на 20-те години Ст. Младенов публикува в списание "Родна реч" статията "Убийството на звателния падеж и други езикови неуредици".¹ Тревогата му споделят и много други автори.² Наистина, за няколко десетилетия с активната намеса на определени интелегентски среди и пасивния отпор от страна на езиковедите почти успяхме да изгоним от книжовния език съхранилите се в продължение на векове звателни форми. При това главните доводи срещу тях и по-специално срещу звателните личноименни форми са, че употребата им е твърде ограничена и че те са белег за разговорност, т.е. за не книжовност, а това може да се изтъква и като синоним на грубост и простоватост.³

И досега обаче не ми е известно изследване, в което становището против звателните форми да е подкрепено от непредубеден анализ на достатъчно количество образци от жива реч във всичките й възможни разновидности или поне на една от тях. Изключение прави статията на Хр. Първев "Звателните форми на собствените лични женски имена".⁴ на която ще се спра по-нататък.

Без да изяснявам обстойно какво съдържание влагам в понятията устна реч, разговорна реч, народно-разговорна реч, книжно-разговорна реч, дължа да заявя, че споделям схващането на участниците в комплексната група за изучаване на книжно-разговорната реч във БГУ "Св. св. Кирил и Методий", според което "книжно-разговорната реч е устната реч на носителите на книжовния език, която се отличава с не-принуденост и спонтанност".⁵ И на основата на автентични записи именно на такава реч, подбрани по установени критерии,⁶ съм си поставила за цел да отрека или приема правото на съществуване на звателната форма. Разполагам и с картотека на записани от мене форми, които използват при неофициално общуване колегите ми от катедрите по български език и българска литература в нашия университет. Това, че информаторите ми владеят във възможно най-висока степен книжовния език, не подлежи на съмнение - те имат нужното образование и специализация, а

понеже обучават филолози-българисти, са задължени и професионално да познават в детайли особеностите и нормативната уредба на книжовния език. На подбраните от мен информатори е добре известно, че "в реч, която претендира за интелигентност и известна изисканост, се предпочита общата форма на женските собствени лични имена"⁷, че употребата на общата форма вместо звателната "е вече победила и е безполезно да се правят усилия за нейното недопускане и за толерирането на звателните форми на -о като единствено правилни книжовни форми"⁸, и въпреки това при неофициално и полуофициално, а даже и при официално общуване те естествено употребяват различни звателни форми, без да се опасяват, че речта им ще се възприеме като недостатъчно интелигентна или остаряла.

Посочих като изключение статията на Хр. Първев "Звателните форми на собствените женски лични имена" и се връщам към нея, защото тя е сред малкото статии, в които се тръгва от широката практика и изводите се правят върху конкретни наблюдения в различни речевни сфери, като се привлича и богат книжовно-разговорен материал. В тази публикация е отразено състоянието на звателните личноименни форми до 1965 година и в книжовно-разговорната реч, затова наблюденията, които предлагам, нека се приемат като продължение на посочената статия, целящо да установи дали през следващия период са настъпили някакви промени в полза или в ущърб на звателната форма. Още повече, че Хр. Първев също е използвал като информатори /за неофициално общуване/ университетски преподаватели-филолози, следователно фактическият материал лесно може да се съпостави.

И в края на 90-те години има изследвачи, които продължават да твърдят, че звателните форми са едва ли не анахронизъм, и други, които са радетели за запазването им⁹, докато първите пренебрегват данните от книжовно-разговорната практика, вторите изхождат от нея. И макар картината да е доста пестра и несъмнена, силно повлияна от екстралингвистични фактори, не подлежи на съмнение, че в книжовно-разговорната реч звателната форма, като цяло, е жива категория.

При неофициално общуване колегите си служат по-често със звателни, отколкото с общи форми на личните имена. Обаче при обръщанията към мъже и жени се наблюдават различия. От голямо значение е и самият облик на името.

За мъже е обичайна звателната форма на -и /Антоне, Върбане, Кириде, Иване, Стояне, Басере/ и само в отделни случаи, при това неследователно, някои колеги и колежки прибягват до общата форма

/Бърбан, Столи, Иван/. Интересно е, че един от "привържениците" на общата форма си служи с нея, когато се обръща към колегите си от езиковата катедра, а в собствената си катедра предпочита традиционните форми на -е.

Тъй като материалът за настоящото изследване е набран в продължение на няколко години, се оказва възможно да се отбележи и "еволюцията" в становището на отделни колеги. След продължително застъпничество за "по-книжовната" обща форма има случаи на "реабилитиране" на мъжката звателна форма на -е като напълно естествена за книжовно-разговорната реч. Пейната несекваща активност се подкрепя и от наличието на образувания като Попо /от фамилно име Попов/, Грънчаре /от фамилно име Грънчаров/ и др.

Непригодни за звателни форми на -е се оказват няколко мъжки лични имена - Николай и Людвиг - и може би затова повечето от колегите предпочитат да се обръщат към тях с фамилиите им. Но съществото това също е изява на отношение към звателната форма - там, където образуването ѝ по някаква причина е затруднено или невъзможно, интуитивно се търсят начини да бъде избегната общата форма.

При мъжките имена, завършващи на -о, -ьо, общата и звателната форма съвпадат. Такъв формален завършек притежават както самостоятелни /Кольо, Станьо, Анчо/, така и съкратени и несъкратени умалителни и умалително-галовни трансформи на други имена /Киро и Кирчо от Кирил, Митьо и Митко от Димитър, Кольо от Николай, Пешо и Петьо от Петър/. Поради удобството си като обръщения те са с повишена честотност в книжовно-разговорната реч.

Някои от посочените съкращения имат и специализирани звателни варианти на -е /Мите, Коле/, използвани от хора, чиито отношения със съответните лица не са само колегиални, а могат да бъдат още приятелски, съседски, роднински и др.

С функция на звателни форми в книжовно-разговорната реч се срещат и по-особени отименни образувания като Ванка /от Ваньо/, Пеца /от Пешо/, Венелияка /от Венелин/, Гошка и Геца /от Георги/, Кирца /от Кирчо/, но в сравнение с останалите имена се срещат по-ограничено. Те ще бъдат обект на предстоящо изследване.

Наблюденията сочат, че в книжовно-разговорната реч срещу единичните случаи на използване на общата форма вместо звателната /у отделни информатори/ противостоят многобройните употреби на различни звателни форми за различните модификации на дадено име. Например твърде рядкото обръщение Димитър трябва да се съпостави, от една страна, с Димитре, а от друга, с Митьо, Митко, Мите /и другите възможни/, за

да се види какво е съотношението помежду им. Иначе казано, при мъжките имена срещу една обща форма се оказват повече от една звателна и това осигурява на звателните форми неколkokратен превес.

В по-неблагоприятна позиция се намират звателните форми при женските имена. Това се отнася най-вече за завършващите на -о, тъй като тези на -е активно присъстват като обръщения в книжовно-разговорната реч. И тук обаче са необходими известни уточнения. Защото почти всеки от информаторите се обръща към едно и също лице по различен начин в различните ситуации. Разбира се, изборът на обръщението зависи от установените отношения помежду им, от това, дали са "на вие" или "на ти", дали се разговаря на четири очи или пред друго лице /лица/, дали разговорът е сериозен или шеговит, професионален или непрофесионален, от настроението на говорещите и т.н. и не на последно място от голямо значение е специфичният облик на името.

Когато става въпрос за традиционни женски имена на -ка /Ценка, Йорданка, Рашка, Педалка, Пенка, Стефка, Марийка/, без каквито и да било задръжки се употребяват звателни форми на -е. Изключение прави само един колега, който упорито си служи с общата форма.

При имена от типа Христина, Цветана, Валентина, Мариана или Мария, Анелия предпочитанията са на страната на общата форма. Прави впечатление, че звателните форми на -о, макар и редки, в определени моменти са напълно естествени. Наблюдават се в речта на лица, които са в близки отношения помежду си и си служат с тях като израз на близост и липса на каквато и да е предвзетост и маниерност. Повишаване на честотността им се наблюдава и при отправяне на по-категорични императиви, в по-напрегнати моменти, когато говорещият не упражнява върху речта си никакъв контрол. Обикновено тогава и самото обръщение е семантично натоварено: Анелийо, ще изпуснем автобуса!; Виж какво, Марийо!; Мариано! Вратата! /става течение и вратата трябва бързо да се затвори/.

За всички посочени имена обаче в редките случаи, когато не се употребяват като обръщения, а като позовавания в буквалния смисъл на думата, се предпочита звателната форма. Причината вероятно е във възможността за удължаване на завършващия вокал¹⁰.

Съкратените или несъкратени умалителни и умалително-гальовни варианти на разгледаните имена също проявяват склонност към образуване на звателни форми. Един от тях се ориентират към завършек на -о /Рашо, Пело, Цето, Вальо, Пено/, други - на -е и те са повече /Данче, Тиче, Марианче, Пенче, Марийче, Пелче, но също и Раше, Цене, Цесте и даже Пеле/.

Засега единични, но като че ли с тенденция към засилване са обръщенията, при които се пренебрегва не само звателната, но и общата форма, например Дед, Раш. В студентските среди те са много повече.

Предлаганата разработка няма претенциите, че представя достатъчно пълно разнообразието от звателни форми, срещани в речта на безспорни носители на книжно-разговорна реч. Изтъкнатите особености обаче позволяват да бъдат направени следните по-общи изводи:

В книжно-разговорната реч употребата на звателните лични-именни форми в настоящия период е достатъчно активна. И въпреки че от десетилетия предричае техния упадък, те все още успешно **противостоят** на общата форма.

Когато се разглежда въпросът за ограничаването на звателните форми, трябва да се подхожда диференцирано, тъй като отделните разновидности не се засягат в еднаква степен. И ако при едни форми наистина се забелязва понижаване на честотността, при други тя се съхранява.

Квалификацията "разговорност" не бива да се отъждествява с "некнижовност" и да служи като средство за изтласкване на звателните форми както от книжовната, така и от книжно-разговорната реч.

В граматиките и изобщо във всички изследвания върху българския език трябва обективно да се отразява неговото състояние. За целта е необходимо да се изследва материал от различни речевни сфери и специално от книжно-разговорната реч, където явленията и категориите са по-богати и многостранни.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Ст. Младенов, Убийството на звателния падеж и други езикови неуредици, Родна реч, 1927-1928, кн. 5, с. 215-216.
2. Ст. Младенов, Ст. Попвасилев, Граматика на българския език, 1939, с. 240-241; А. Теодоров-Видан, Нова българска граматика, 1940, с. 55, 67-68; Д. Андрейчин, Основна българска граматика, 1944, с. 133-139 и др.
3. Ш. С. Маслов, Очерк болгарской грамматики, М., 1956, с. 97; Ст. Странов, Граматика на българския книжовен език, С., 1964, с. 211-213.
4. Хр. Пързев, Звателните форми на собствените лични женски имена, Български език и литература, 1963, кн. 6, с. 13-14.

5. Р. Йосифова, Место на книжно-разговорната реч в системата на общонародния език, с. 51. (Проучването е поместено в настоящия сборник.
6. Вж. Р. Йосифова, Упътване за събиране на материал от книжно-разговорната реч, В. Търново, 1985, с. 3 и следв.
7. Ю. С. Маслов, Очерк болгарской грамматики, М., 1956, с. 97.
8. Ст. Стоянов, Граматика на българския книжовен език, С., 1964, с. 21.
9. Ст. Брезински, Звателни форми при личните имена, - Работническо дело, бр. 61233/21 авг., 1987, с. 5/; Е. Димитрова, Ерол и Йонко, - в. Антени, бр. 41 /8 окт. 1976/; Е. Димитрова, Защо се пренебрегва звателният падеж? - в. Отечествен фронт, бр. 12442 /18 юли 1986/.
10. Вж. Б. Георгиев, Някои особености на българските звателни форми, - Български език, 1976, кн. 1, с. 57.